

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΡΩΤΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ. — ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΡΦΩΣΙΝ ΑΥΤΗΣ

Ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν, ἡ ἐν Βυζαντίῳ χριστιανικὴ τέχνη ἐμορφώθη διὰ τῆς ἀναμίξεως ποικίλων καλλιτεχνικῶν στοιχείων, συριακῶν, ἀλεξανδρεωτικῶν, μικρασιατικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν. Κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα ἡ νέα πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας κατέστη κληρονόμος καὶ τῆς ἀρχαίας κλασικῆς καὶ τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς τέχνης, ἡ δ' εὐνοία ἣν ἐπεδαψίλευσεν ὁ Κωνσταντῖνος πρὸς τοὺς καλλιτέχνας συνετέλεσεν ὅπως συρρεύσωσιν ἐν Βυζαντίῳ οὗτοι ἐκ τῶν χωρῶν ἐν αἷς αἱ τέχναι αἱ πρότερον τοσοῦτον ἀκμάσασαι ἠφάνιζοντο βαθμιαίως. Ἡ τοιαύτη πανταχόθεν συρροή ἀνομοίων καλλιτεχνικῶν συστημάτων συνετέλεσε πρωτίστως ὅπως μορφωθῇ τέχνη τις ἀνάμικτος, ἥτις ἐξ ἐκάστου κατὰ μέρος συστήματος πλουτισθεῖσα δὲν ἀφωμοιώθη ὀρισμένως πρὸς οὐδὲν ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τῆς νέας ταύτης τέχνης συνετέλεσεν, ὡς παρατηρεῖ εὐστόχως ὁ Strzygowski, καὶ ἡ γειτνίασις τῶν ἀνεξάντλητων λατομείων τῆς Προκοννήσου, ἅτινα παρείχον ἄφθονον καὶ ἄριστον ὕλικόν διὰ τὰ ποικίλα μνημεῖα ἅτινα ἐσώρευσεν ἐν Βυζαντίῳ ἡ πρὸς τὸ οἰκοδομεῖν τάσις τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν βυζαντινολόγον μάλιστα εἰς τῶν λόγων δι' οὓς ἐξέλεξεν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς τόπον ἰδρύσεως νέας πρωτευούσης πόλιν παρὰ τὴν Προποντίδα εἶναι ἰσως ἡ γειτνίασις τῶν λατομείων τούτων.

Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἀφρηρία νέας καλλιτεχνικῆς δράσεως ἐντελῶς μέχρι τοῦδε παρωράθη, πρῶτος δ' ὁ προμνημονευθεὶς Strzygowski ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὴν βυζαντιανὴν τέχνην ἀσχολουμένων, ἰσχυρισθεὶς εὐλόγως ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἀρχὴν ἔχει αὐτὴν τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ῥυμοτομία τῆς πρωτευούσης μαρτυρεῖ ἐναργῶς ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε τύπον μᾶλλον ἐλληνιστικῆς πόλεως τῆς Ἀνατολῆς ἢ καθαρῶς ῥωμαϊκόν. Αἱ μετὰ στοῶν κύριαι τῆς πόλεως ὁδοὶ αἱ καλούμεναι ἔμβολοι εἶχον συριακὴν καταγωγὴν, ὡς καὶ ὁ λεγόμενος μεσόμφαλος τῆς πόλεως ὁ ἱστάμενος μεταξὺ τῶν τριῶν

δυτικῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀνατολικῶν λόφων, ὅστις ὡσαύτως ἦτο ἐν χρήσει ἐν Συρίᾳ. Καὶ αἱ δημόσιαι δὲ κινστέρναι, ὧν ὑποδείγματα δὲν εὐρίσκομεν ἐν τῇ Δύσει, εἰσῆχθησαν ὑπὸ Συρίων ἀρχιτεκτόνων, ὡς βραδύτερον ὑπὸ Ἀλεξανδρίνων αἱ μετὰ κίωνων. Πανταχοῦ δ' ἐν τῇ θρησκευτικῇ ὡς καὶ ἐν τῇ ἀστικῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἐπεκράτησαν ἀνατολικά στοιχεῖα, εἰς δὲ τὰ γλυπτὰ κοσμήματα τῶν οἰκοδομημάτων παρατηροῦνται μικρασιατικαὶ καὶ συροαιγυπτιακαὶ λεπτομέρειαι¹.

Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῶν ναῶν καταφαίνονται ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος οὐσιώδεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διαφοραί. Ὅ,τι ἰδίᾳ χαρακτηρίζει τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ βασιλικὰς εἶναι ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ νάρθηκος καὶ τῶν ἄνωθεν τῶν πλαγίων κλιτῶν ὑπερώων. Εἰς τὰς μετατροπὰς ταύτας ἐπέδρασεν ὡσαύτως ἡ Συρία, ἐν ᾗ καὶ διεσώθησαν τὰ ἀξιολογώτατα ὑποδείγματα ἰδιορρύθμων βασιλικῶν, οὐχ ἥττον ὅμως καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ῥωμαϊκὸς τύπος ἐνωρὶς ἤδη ὑπέστη σπουδαίας ἀλλοιώσεις πάντως ἐκ τῶν συριακῶν ἐπιδράσεων. Ἐκεῖνο δ' ὅπερ χρήζει ἰδίᾳς ὁλως μνείας εἶναι αἱ μεταβολαὶ αἱ ὑπέστη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐπικέντρων ναῶν, ἐπηρεασθεῖσα ὡσαύτως ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων τεχνικῶν παραδόσεων μάλιστα ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Συρίᾳ, ἐν αἷς ἀνευρίσκονται τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν ἐξεπήγαγε κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μετὰ τρουλλῶν οἰκοδομικὴ τῶν Βυζαντινῶν.

Πρὶν ἢ προβῶμεν περαιτέρω, ἀναγκαίως θὰ προτάξωμεν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔρευναν τεχνικῶν τινῶν συστημάτων τῆς Ἀνατολῆς, ἅτινα συντέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς βυζαντιακῆς τέχνης. Εἰς τοῦτο θ' ἀκολουθήσωμεν τὰς λαμπρὰς μελέτας διαπρεποῦς βυζαντινολόγου, τοῦ J. Strzygowski, οὗ ἀνωτέρω πολλάκις ἐμνήσθημεν. Οὗτος διὰ τοῦ νεωστὶ δημοσιευθέντος ἔργου αὐτοῦ *Orient oder Rom*, οὗ ἐποησάμεθα χρῆσιν ἐν τῇ ἐκθέσει περὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς Κωνσταντίνης καὶ Ἑλένης², παρέχει πολυτιμοτάτας συμβολὰς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν σκοτεινῶν ἀρχῶν τῆς βυζαντιακῆς τέχνης.

Ἐκ τῶν πέντε μονογραφιῶν τοῦ βιβλίου τούτου ἡ πρώτη περιέχει λεπτομερῆ καὶ ἀναλυτικὴν μελέτην κατακόμβης ἐν Παλμύρᾳ³ ἐξερευνηθείσης τῷ 1899 ὑπὸ τοῦ δόκτορος M. Sobernheim. Τὸ διά-

¹ Strzygowski, *Byzantinische Kunst* (Byz. Zeitsch. I σελ. 66 κ. ἑ.)

² Ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 47—48.

³ Eine Grabanlage in Palmyra vom Jahre 259 ca und ihre Gemälde σελ. 11—39 μετὰ ἐνὸς πίνακος καὶ εἰσὶν ἑξήκοντα ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνων.

γραμμά τῆς κατακόμβης ταύτης εἶναι σταυροειδές, εἰς αὐτὴν δὲ φθάνει τις ἀφ' οὗ καταρριχθῇ διὰ μέσου οἶονεῖ καπνοδόχης, ληγούσης εἰς στενὴν ὀπήν, ἥτις ἄγει εἰς τὸ κεντρικὸν διαμέρισμα τῆς κατακόμβης, τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς εἰσόδου οὗσης νῦν ἐπικεχωσμένης. Τὸ κεντρικὸν δωμάτιον ἔχει μέγεθος 4×4 καὶ συγκοινωνεῖ κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πλευρὰς διὰ καμαρωτῶν ἀνοιγμάτων ἐνὸς μέτρου εὐρέων μετὰ τῶν τριῶν παρακειμένων νεκρικῶν δωματίων, ἐνῶ τὸ ἀνοιγμα τῆς τετάρτης πλευρᾶς ἄγει εἰς τὴν ἐπιχωσθεῖσαν εἴσοδον. Τὸ μέσον τοῦτο δωμάτιον εἶναι ἄνευ κόσμου, καλύπτεται δ' ὑπὸ σταυροειδοῦς θόλου· τὸ ἔδαφος αὐτοῦ εἶναι ὑψηλότερον κατὰ $1-2$ μέτρα τοῦ ἐδάφους τῶν παρακειμένων δωματίων, ἅτινα ἔχουσι μέγεθος 8×4 . Ἐξ αὐτῶν τὸ ἐναντι τῆς κατακεχωσμένης εἰσόδου διαιρεῖται πάλιν εἰς δύο διαμερίσματα καὶ διακρίνεται τῶν ἄλλων κατὰ τὴν διαρρύθμισιν καὶ διακόσμησιν. Τὸ δεύτερον αὐτοῦ διαμέρισμα ὡς καὶ τὸ ἀνοιγμα τὸ ἐνοῦν αὐτὸ μετὰ τοῦ πρώτου εἶναι πλουσίως κεκοσμημένα διὰ γραφῶν, ἐνῶ τὸ κεντρικὸν καὶ τὰ δύο ἑτερα πλάγια δωμάτια εἶναι γυμνά παντὸς κόσμου. Ἐν τῷ πρὸς ἀριστερὰν δωματίῳ εὗρηται ἐπιγραφὴ μετὰ χρονολογίας «τάφος ἐν τῷ μηνί Ἀδάρ τοῦ ἔτους 570» ἥτοι τῷ 259 μ. Χ., ἐν δὲ τῷ πρὸς δεξιᾷ δωματίῳ εὗρίσκονται τρεῖς σαρκοφάγοι ἔχουσαι σχῆμα κλινῶν, φέρουσαι δ' εἰς μὲν τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀνὰ τέσσαρας προτομάς, εἰς δὲ τὰς στενάς, μορφὰς ὁλοσώμους κατακεκλιμένας. Πέριξ τῶν τριῶν διαμερισμάτων εὗρηται ἐπιμήκη ἀνοίγματα πλάτους 0,40 περίπου, ἅτινα ἐχρησίμευσον ὡς τάφοι. Ἡ χωρίζουσα ταῦτα ἀπόστασις ἀπ' ἀλλήλων εἶναι 0,60.

Ἡ τῆς κατακόμβης ταύτης μελέτη, ἣν ἐπιχείρησεν ὁ Strzygowski, ἐπιφέρει ἄπλετον φῶς εἰς πολλὰ σκοτεινὰ ζητήματα τῆς χριστιανικῆς ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ τῆς βυζαντιακῆς τέχνης. Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων, οὗ τὴν λύσιν παρέχει ἡ μελέτη τῆς κατακόμβης ταύτης, εἶναι τὸ διάγραμμα καὶ ἡ κατασκευὴ τάξεώς τινος χριστιανικῶν μαυσωλείων ἅτινα εἶχον σχῆμα σταυροῦ καὶ ἅτινα πλημμελῶς μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο ὅτι εἶναι ἄκραιφνοὺς χριστιανικῆς προελεύσεως. Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τοῦ διαγράμματος τῆς κατακόμβης πρὸς τὸ τῶν μαυσωλείων τούτων ἐξάγεται τὸ ἀσφαλές συμπέρασμα ὅτι ἡ φυσικὴ ἀφειτηρία τῶν χριστιανικῶν τούτων μνημείων πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὰ ὁμοίας χρήσεως ὑπόγεια μνημεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ὅποῖον εἶναι τὸ ἐν Παλμύρα. Τοῦ τύπου τούτου τῶν χριστιανικῶν μαυσωλείων τελειότερον ὑπόδειγμα δεόν νὰ λογισθῇ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν, ὁ περί-

πυστος ναός τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ὁ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀφανισθεὶς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Ἔτερον μαυσώλειον παρέχον ἐν σμικρῇ εἰκὼνα τοῦ πρώτου εἶναι τὸ ἐν Ῥαβέννῃ τῆς Γάλλης Πλακιδίας, εἰς οὗ τοὺς τρεῖς βραχίονας τοῦ σταυροῦ σφίζονται· εἰσέτι κατὰ χώραν σαρκοφάγοι, ἐνῶ ὁ μικρότερος χρησιμεύει ὡς εἴσοδος. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τύπων μεσολαβεῖ ὁ τοῦ Ἀγίου Ναζαρίου ἐν Μεδιολάνῳ. Ὡς δι' εὐφυῶν συλλογισμῶν καὶ τῆς συγκρίσεως τῶν μνημείων ἀποδεικνύει ὁ Strzygowski, ὁ τύπος οὗτος ἀρχικῶς οὐδὲν εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μετὰ τρουλλῶν οἰκοδομημάτων· τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῶν κατακομβῶν τῆς ἐξηλληνισμένης Ἀνατολῆς, ὅπερ ἀπεμιμήθησαν, κατὰ τοῦτο μόνον ἐτροποποιήθη ὅτι, ὅπου ἐπεχωρίχεν ἡ ἐπίκεντρος οἰκοδομία, ἠναγκάζοντο νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸν τρουλλον ὡς ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. ἐνθα ὁ ἐν μέσῳ τρουλλος εὗρητο ἀπομεινωμένος τῶν τεσσάρων ἄλλων τρουλλῶν τῶν βραχιόνων. Εἰς ἄλλα ὁμομαυσώλεια, ἐν οἷς ἐγένετο χρῆσις μᾶλλον τοῦ ῥωμαϊκοῦ τοξοειδοῦς συστήματος, ὡς ἐν Ἀγίῳ Ναζαρίῳ καὶ Κέλσῳ τῆς Ῥαβέννης, ἐχρησιμοποίησαν τὸν τρουλλον μόνον διὰ τὸ μέσον, διὰ δὲ τὰς πλευράς τὰς προωρισμένας πρὸς ὑποδοχὴν τῶν σαρκοφάγων ἐχρησιμοποίησαν τὰ θολωτά¹.

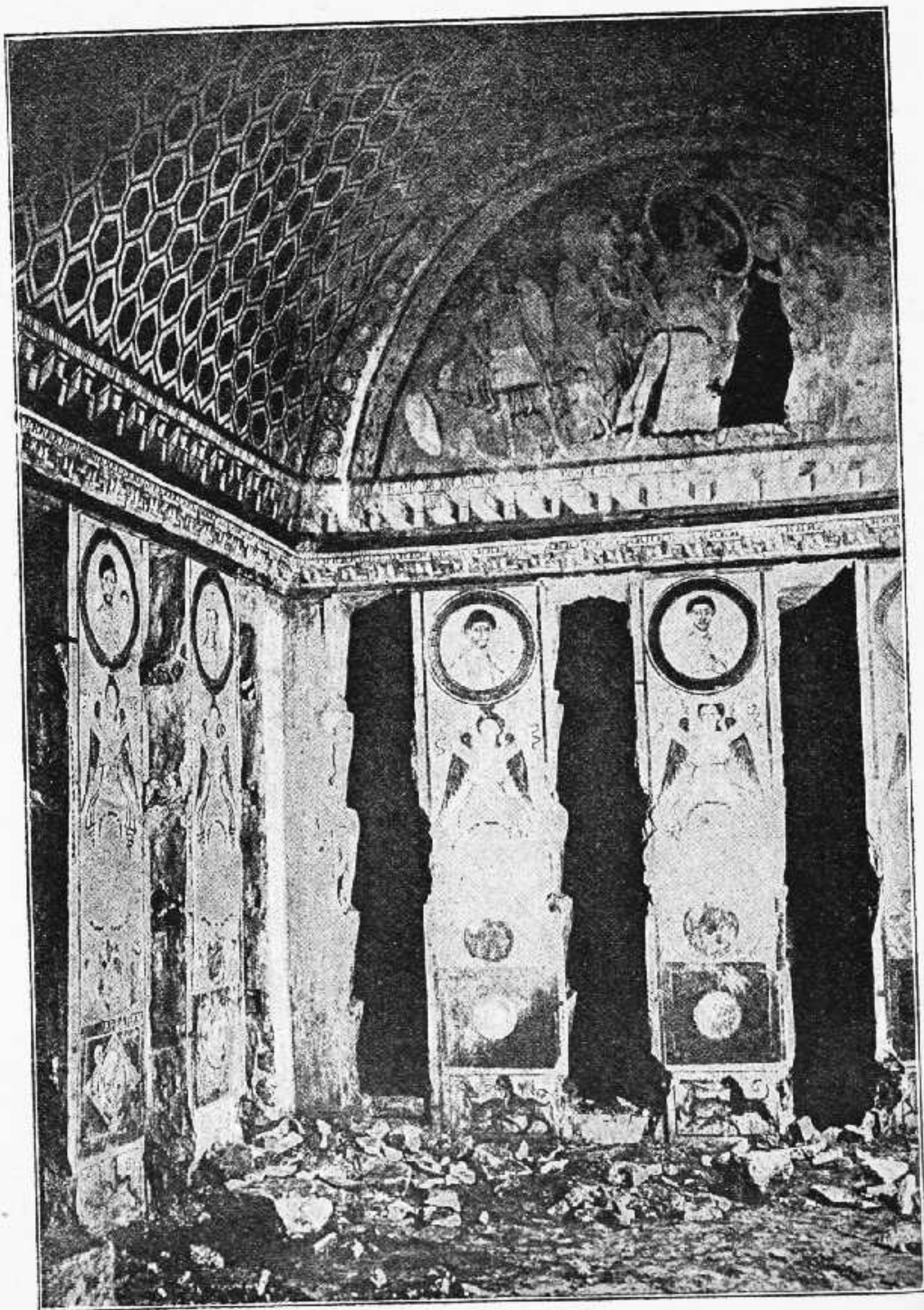
Ὅμοιαι πρὸς τὴν κατακόμβην τῆς Παλμύρας εὗρέθησαν δύο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡ μία ὑπὸ τοῦ Νερούτσου, ἥτις ἐπεχώσθη αὐθις, ἡ δ' ἑτέρα ὑπὸ τοῦ Botti παρὰ τὸ φρούριον Saleh. Ἀμφότεραι, ὧν ἡ πρώτη ἦτο ἀσφαλῶς χριστιανικὴ, ἐκαλύπτοντο ἐνδοθεν ὑπὸ κονιάματος καὶ ἦσαν κεκοσμημέναι δι' εἰκόνων. Ὁ κ. Strzygowski πιστεύει ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θέλει εὗρεθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ σειρά ὅλη ὑπογείων οἰκοδομημάτων τοιοῦτου τύπου, διότι τοῦτο εἶναι τὸ φυσικὸν σχῆμα τῶν ἐπιχωρίων κατακομβῶν².

Ἄλλ' ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος ἐν τῇ κατακόμβῃ τῆς Παλμύρας εἶναι ὁ ἐν αὐτῇ περιωθεὶς γραφικὸς διάκοσμος καὶ τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς. Καὶ αἱ μὲν τοιχογραφίαι εὗρηνται, ὡς καὶ ἄνωτέρῳ εἶπομεν, εἰς τὸν ἀντικρὺ τῇ εἰσόδῳ νεκρικὸν θάλαμον, ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ διαμερίσματι καὶ τῷ διαδρόμῳ τῷ ἐνοῦντι αὐτὸ μετὰ τοῦ πρώτου. Αἱ ἐν αὐτοῖς εἰκόνες περιεσώθησαν σχεδὸν ἀνέπαφοι, εὗρηνται δ' ἐπὶ τῶν ἐπιμήκων φατνωμάτων τῶν ἐν εἶδει παραστάδων ἐκατέρωθεν τῶν τάφων καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου τοξοειδοῦς φατνώματος τοῦ σχηματιζομένου εἰς τὸ ἄκρον

¹ Strzygowski ἐνθ. ἄ. σελ. 20.

² Αὐτόθι σελ. 21.

τοῦ θαλάμου ὑπὸ τῆς ἡμικυλινδρικῆς ὀροφῆς αὐτοῦ. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ φατνώματι παρίσταται ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύος ἀναγνώρισις τοῦ Ἀχιλλεύος μεταξὺ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις εὗρηνται κάτω μὲν ἐν μικροῖς πλαίσιοις ποικίλα θέματα πανθῆρων διωκόντων ἐλάφους, πτηνῶν κτλ., ἄνωθεν δ' αὐτῶν, χωριζόμενα δι' ἄλλων πλαισίων μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ ἐπιγραφῶν, τὰ κύρια καὶ πολυτιμότερα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης θέματα, πτερωταὶ μορφαὶ ἀνέχουσαι δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δίσκους, ἐν οἷς αἱ προτομαὶ τῶν παρακειμένων νεκρῶν (εἰκ. 28). Αἱ μορφαὶ αὗται εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Strzygowski, ἐλληνιστικαὶ παραδόσεις καὶ χαρακτηρίζονται ὡς Νίκαι. Ὁ τύπος αὐτῶν ἀνάγεται μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης, διότι παραβάλλεται πρὸς τὴν ἄγγελον τὴν κατερχομένην τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐγγίζουσαν τὸ ἔδαφος διὰ τοῦ ποδός. Συγκρίνων δὲ τὸν τύπον τοῦτον ὁ Strzygowski πρὸς ἀπομιμήσεις ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτοι χαλκοῦν ἄγαλμα ἐξ Ἡρακλείου, ἀποκείμενον νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἕτερον ἐν Kassel προερχόμενον ἐκ Fossombrone τῆς Ἰταλίας, ἐπάγεται ὅτι, ἂν ἀπλῶς ἐτίθετο ἄνωθεν τοῦ τελευταίου τούτου ἀγάλματος δίσκος, θὰ εἶχομεν ἀκριβεστάτην ἀναπαράστασιν πτερωτῆς μορφῆς τῆς παλμυριακῆς κατακόμβης. Διαφορὰς εὕρισκε οὗτος ἐν ταῖς τοιχογραφίαις ὅτι ἡ δεξιὰ κνήμη τῶν Νικῶν ἐξέρχεται τοῦ χιτῶνος γυμνῇ καὶ ὅτι ἔχουσι τὰς κυματιζούσας ἐκείνας ταινίας καὶ τινὰς ἄλλας ἐπουσιώδεις ἐν τῇ περιβολῇ διαφορὰς, ἃς ἐξηγεῖ ὡς προσθήκας μεταγενεστέρων χρόνων, ὅτε ἡ παράστασις τῆς θεᾶς Νίκης ἀπέβη ἀπλῇ διακοσμητικῇ πρὸς τέρψιν τῶν ὀφθαλμῶν. Ὅ,τι ὅμως καθιστᾷ πολυτιμωτάτας τὰς τοιχογραφίας ταύτας εἶναι ὅτι περιέρχως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Strzygowski, τὸ θέμα τοῦτο οὐδαμοῦ εὕρισκεται ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἐπιχωριάζει ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτως εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατακόμβην τοῦ φρουρίου Saleh περιεσώθησαν τέσσαρες πτερωτοὶ ἀγαθοδαίμονες ἐν τῇ ὀροφῇ ἀνάλογοι πρὸς τὰς Νίκας τῆς Παλμύρας. Τὴν γνώμην δὲ τοῦ διαπρεποῦς βυζαντινολόγου ὅτι ἡ βυζαντινὰ τέχνη διὰ συριακῶν καὶ αἰγυπτιακῶν ἰδίᾳ στοιχείων συνεπήχθη λαμπρῶς τεκμηριοῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Salzenberg κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Fossati γενομένας ἐπισκευὰς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεύρεσις ἀναλόγου τοιχογραφίας ἐν τῷ μικρῷ θόλῳ τοῦ παρεκκλησίου τῆς νοτίου πλευρᾶς παρὰ τὴν γυναικωνίτιδα. Ἐν αὐτῇ εἰκονίζονται τέσσαρες ἄγγελοι μετὰ

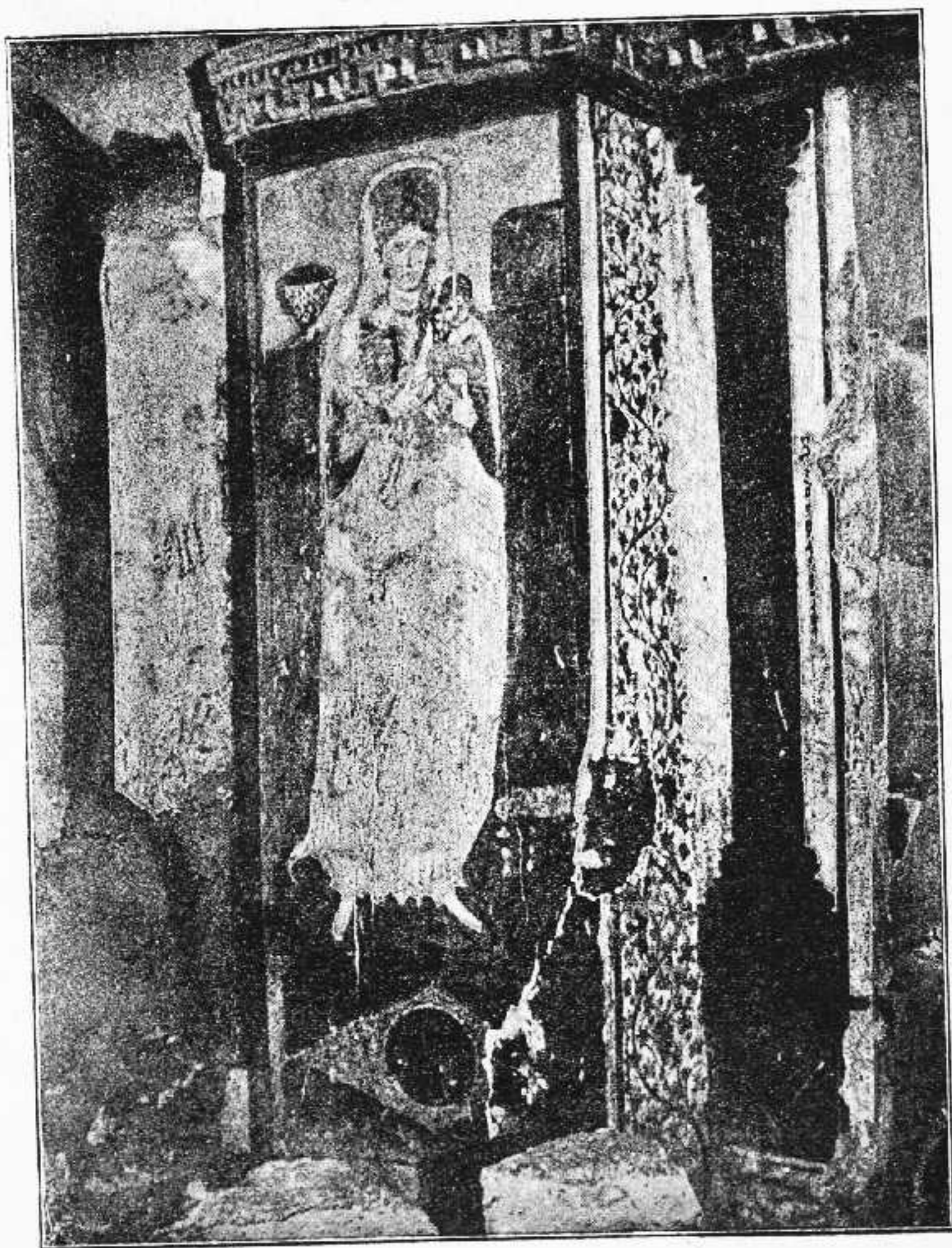
Εικ. 28. Γραφικός διάκοσμος της παλαιοχριστιανικής κατακόμβης (Strzygowski).

άνυψωμένων χειρῶν ἀνέχοντες δίσκον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θόλου. Ἡ αὐτὴ διάταξις εὑρηται καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς S. Prassede ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀγίου Ζήνωνος, ἐνθα οἱ ἄγγελοι φέρουσι δίσκον μετὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ. Ἐν Ἀγίῳ Βιταλίῳ τῆς Ῥαβέννης ἐν καλλίστῃ τοιχογραφίᾳ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ δίσκῳ εὑρηται ὁ Ἀμνός, ὡς καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Torcello. Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ εὑρηνται ἐν ἀναγλύφοις καὶ Νίκαι ἀνέχουσαι δίσκους, ὡς ἐν τινι εὑρεθέντι παρὰ τὴν πύλιν τοῦ Βαλατᾶ ἀποκειμένῳ δὲ νῦν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ μουσεῖῳ. Ὡσαύτως δὲ εὑρηται ἀνάλογος μορφή ἐπὶ ἐλεφαντίνου διπτύχου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου¹.

Ἑτέρα τοιχογραφία τῆς κατακόμβης οὐχ ἥττον σπουδαία τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἢ ἐν τῇ εἰκόνι 29. Ἐν αὐτῇ παρίσταται γυναικεία μορφή ἱσταμένη πρὸ τοίχου ὅστις ἀνυψοῦται μέχρι τῶν ὤμων αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου εὑρηται πρὸς ἀριστερὰν καλαθίσκος πρὸς δεξιὰν δὲ μικρὸν κυτίον, ἐνῶ παρὰ τοὺς πόδας πρὸς δεξιὰν διακρίνεται ἐδώλιον. Ἡ γυνὴ ἵσταται ἐστραμμένη ἡρέμα πρὸς δεξιὰν, κρατοῦσα διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος βρέφος· ἡ κεφαλὴ εἶναι ὁμοίως κεκοσμημένη ὡς εἰς τὰς ἄλλας γυναικείας μορφάς τῶν δίσκων, ἀλλὰ πλουσιώτερον. Ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς κομμώσεως, ἐξ ἧς καταπίπτει πέπλος, ὑπάρχουσι σειραὶ πολυτίμων λίθων, εἰς τὰ ὦτα καὶ περὶ τὸν λαιμὸν φέρει μαργαρίτας, εἰς τοὺς βραχίονας ψέλια. Ὁ ἱματισμὸς αὐτῆς συνίσταται ἐκ χιτῶνος ἔχοντος βραχείας καὶ εὐρείας τὰς χειρίδας. Τὸ πράσινον ἱμάτιον διασταυροῦται ἀνωθεν τοῦ στήθους πρὸς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Τὸ βρέφος τὸ ἀρκούντως μέγα φέρει χιτωνίσκον καὶ κρατεῖ τὴν μίαν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους, τὴν δ' ἑτέραν ἐπὶ τοῦ κόλπου ἀπτόμενον τῆς δεξιᾶς χειρὸς τῆς μητρός. Ἡ γυνὴ φέρει ἐρυθρὰ σανδάλια. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὴν εὕρισκομένην ἄνω ἢ εἰκὼν αὕτη παριστᾷ τὴν Ba(d)a θυγατέρα τοῦ Σίμωνος, ἴσως ἐκείνου οὗ τὸ ὄνομα εὑρηται ἀλλαχοῦ τῆς κατακόμβης². Ὁ τύπος καὶ ἡ στάσις τῆς προκειμένης τοιχογραφίας εἶναι πολυτιμότερα ἐπικουρήματα εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχῶν μιᾶς τῶν κυριωτάτων παραστάσεων τῆς χριστιανικῆς, ἰδίᾳ δὲ τῆς βυζαντιακῆς τέχνης, τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου, ἥτις κατέστη ἡ μᾶλλον προσφιλές θρησκευτικὴ εἰκὼν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὡς ἐκ τῆς εἰκόνης γίνεται κατὰδηλον, μεγάλη

¹ Strzygoswki αὐτόθι σελ. 26 κ. ἐ.

² Αὐτόθι σελ. 17 ἐ.

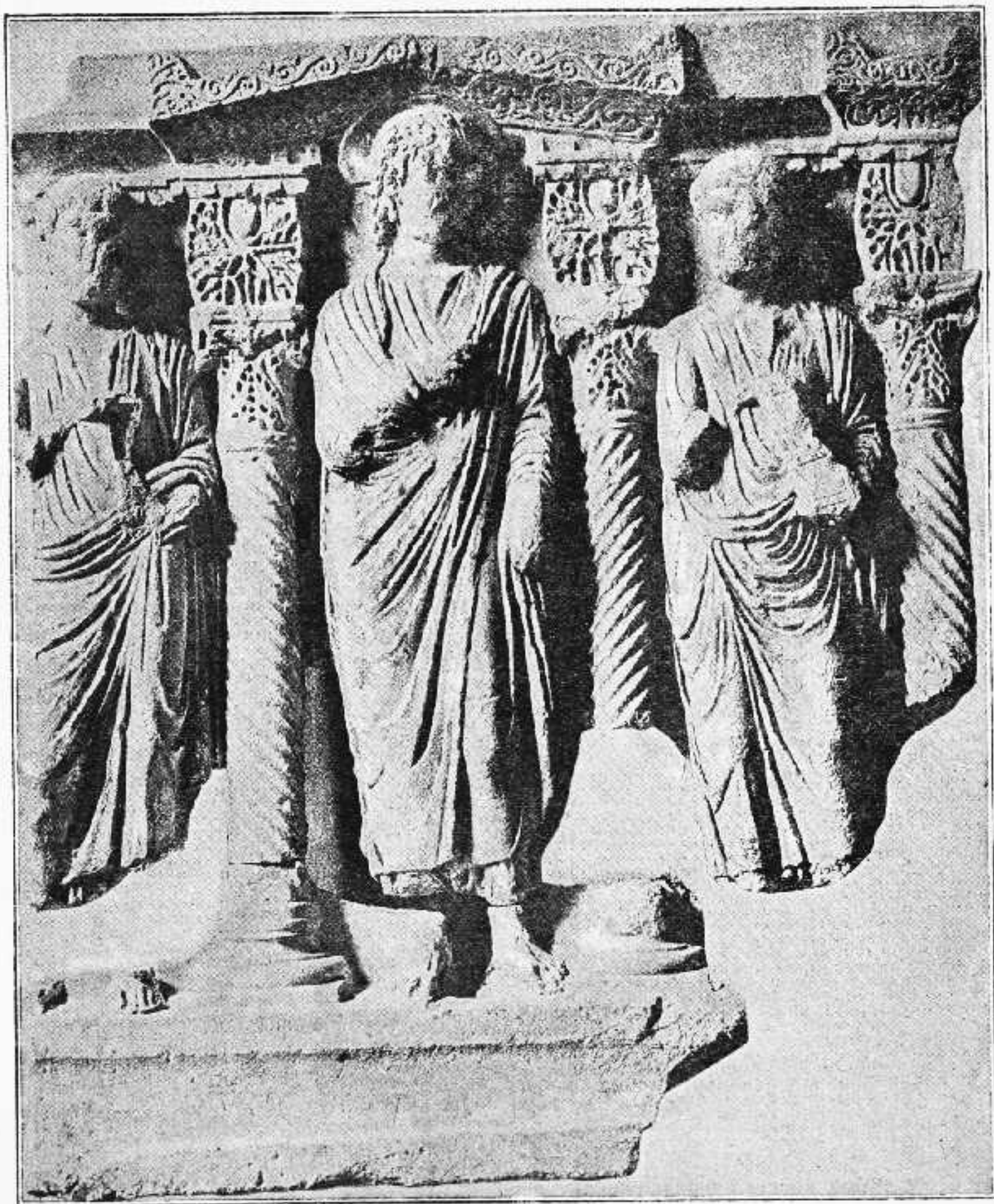
Εικ. 29. Ἡ βορεφοκρατοῦσα γυνή, ἐκ τῆς παλινρ. κατακόμβης (Strzygowski).

εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς μετὰ τοῦ βρέφους γυναικὸς πρὸς τὴν Ὁδηγήτριαν τῶν Βυζαντινῶν ἦτοι τὸν τύπον τῆς Θεοτόκου τῆς φερούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς. χειρὸς τὸ βρέφος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἕτερον τύπον αὐτῆς τὸν παριστῶντα αὐτὴν φέρουσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν Ἰησοῦν ἐν δίσκῳ, ἣτις γνωρίζεται διὰ τοῦ ὀνόματος Θεοτόκος τῶν Βλαχερνῶν. Καταφανὲς εἶναι ὅτι εἰς τὴν γλυκεῖαν καὶ χαρίεσσαν εἰκόνα τῆς μητρικῆς στοργῆς τῆς Θεοτόκου οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐνεπνεύσθησαν ἐξ ἀρχαιοτέρων προτύπων τῆς ἐλληνιστικῆς τέχνης.

Καὶ ἐξ ἀναγλύφων δὲ τῆς κατακόμβης πορίζομεθα πολυτίμους συμβολὰς διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Οὕτως ἐν παραστάσει γυναικὸς νηθούσης. ἣν δημοσιεύει μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁ Strzygowski, διαβλέπει τις τὸν ἐπικρατήσαντα τύπον τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐνθα παρίσταται αὕτη ὁμοίως κρατοῦσα τὴν ἄτρακτον.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχῶν τῆς βυζαντιακῆς γλυπτικῆς τὰ μέγιστα συμβάλλει ἕτερον μνημεῖον τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, οὗτινος ἡ μελέτη ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν μονογραφίαν τοῦ βιβλίου τοῦ Strzygowski¹. Τοῦτο εἶναι τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 30, ὅπερ εἶναι ἐν τῶν λαμπροτέρων λειψάνων τῆς χριστιανικῆς πλαστικῆς. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἀποκαίται νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου καὶ εἶναι ἐκ μαρμάρου καὶ πρόστυπον. Ἐν αὐτῷ παρίσταται ὁ Χριστὸς μετὰ δύο ἀποστόλων ἐντὸς ἀρχιτεκτονικῶν πλαισίων, ὧν ὁ πλούσιος κόσμος ἀναδεικνύει ὠραιότερον τὰς σεμνὰς αὐτῶν μορφάς. Εἶναι μὲν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀποκεκρουσμένα καὶ ἐκ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἀναγλύφου ἀπωλέσθησαν τεμάχια, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μειοῖ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἄποψιν τοῦ συνόλου. Ἡ ἀξία τοῦ τεμαχίου διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς τέχνης εἶναι ἀνεκτίμητος. Τὸ ἀνάγλυφον νῦν εἶναι ὕψους 1,42 καὶ πλάτους 1,24. Ἡ κυρία ἐν τῷ μέσῳ μορφή παριστᾷ ὑψιτενῇ νεανίαν ἀγένειον, μετὰ μακρᾶς οὐλῆς κόμης, ταινίᾳ ἀναδεδεμένης· ἵσταται κατ' ἐνώπιον ἐν πτυχωτοῖς ἱματίοις, τὸ σῶμα ἐρείδων ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός· ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίον ὑψοῦται πρὸς τὸ στήθος ἐντὸς πτυχῆς τοῦ ἱματίου· οὐδὲν ταράττει τὴν ἐντύπωσιν ἡρέμου σεμνότητος, καὶ αὐτὸ τὸ βλέμμα εἶναι ἀπλανές. Ἡ

¹ Ein Christusrelief kleinasiatischer Richtung σελ. 40—64 μεθ' ἑνὸς πίνακος καὶ δεκατριῶν ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνων.

Εἰκ. 30. Τὸ χριστιανικὸν ἀνάγλυφον τῆς Περιβλέπτου (Strzygowski).

μορφή χαρακτηρίζεται ὡς Χριστός διὰ τοῦ σταυρωτοῦ στεφάνου δόξης (nimbus) τοῦ περιβάλλοντος τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· φέρει μακρὸν χιτῶνα καὶ πέδιλα δι' ἱμάντων προσηρμασμένα εἰς τοὺς γυμνοὺς πόδας. Αἱ δύο ἐκατέρωθεν μορφαὶ μικρότεραι οὖσαι στρέφουσι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἐρεϊδόμεναι ἀντιθέτως ἢ μὲν πρὸς δεξιὰν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἢ δὲ πρὸς ἀριστεράν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Φέρουσι δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀντικείμενόν τι. Τὸ τοῦ πρὸς ἀριστεράν δὲν σφύζεται, τὸ δὲ τοῦ ἑτέρου εἶναι βιβλίον ἢ δίπτυχον¹.

Τὸ ἀνάγλυφον προέρχεται ἐκ τῆς εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἀρμενίων περιελθούσης ἀρχαίας βυζαντιακῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου (Σουλλοῦ Μοναστήρ), κειμένης παρὰ τὴν συνοικίαν τῶν Ψαμαθείων. Ἡ μονὴ αὕτη ἐκτίσθη τῷ 1031 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ καὶ κατέστη μίᾳ τῶν λαμπροτάτων καὶ ἱστορικωτάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν αὐτῇ ἐτάφη πλὴν τοῦ κτήτορος καὶ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης. Τὰ τελευταῖα τῆς ἀρχαίας μονῆς λείψανα ἠφανίσθησαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1877 πυρκαϊάν.

Πλὴν τοῦ προκειμένου ἀναγλύφου παλαιᾶς χριστιανικῆς τέχνης ἐν τῇ μονῇ περισώθησαν καὶ δύο κιονόκρανα, ἅτινα εἶδεν ὁ Strzygowski τῷ 1889 ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ. Κατ' αὐτὸν τὰ κιονόκρανα ταῦτα δὲν δύνανται ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν ἀρχικὴν οἰκοδομὴν τοῦ 1031. Συγκρινόμενα καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου καὶ τῆς πύλης Θεοδοσίου τοῦ Β' τῆς κειμένης παρὰ τὸ Ἑπταπύργιον, φαίνονται ἀρχαιότερα. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εὑρέθῃ ἐντὸς τῆς μονῆς ἢ μετεκομίσθῃ ἀλλαχόθεν· Πιθανὸν ὅτι καὶ τοῦτο ἔκειτο ἐν ταῖς ἐπιχώσεσιν ἐν αἷς εὑρέθησαν καὶ δύο ἕτερα ἀνάγλυφα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἅτινα καὶ ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς Βερολίνον.

Τὸ ἀνάγλυφον ἀνήκει εἰς σαρκοφάγον, εἰς ἐκείνην πιθανώτατα ἐν ἣ ἐτέθη τὸ σῶμα τοῦ Βοτανειάτου, ὡς δ' ὁ κ. Strzygowski πείθεται διὰ ποικίλων συλλογισμῶν καὶ ἐκ τῆς κοινῆς παρὰ Βυζαντίνοις ἐπικρατούσης συνηθείας νὰ ποιῶνται χρῆσιν προγενεστέρων σαρκοφάγων, ἢ προκειμένη μετεκομίσθῃ ἀλλαχόθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τοῦ ἀναγλύφου πρὸς ἕτερα ἀνάλογα τὴν τεχνοτροπίαν ἀποδεικνύει οὗτος ὅτι προέρχεται ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὠρισμένως

¹ Strzygowski αὐτόθι σελ. 40 ἔ.

ἐκ Νικαίας. Τὰ ἄλλα μνημεῖα πρὸς ἃ παραβάλλει τὸ ἀνάγλυφον τῆς Περιβλέπτου ὁ Strzygowski εἶναι πρῶτον, τεμάχιον ἀκρωτηρίου ἐκ Νικαίας, ὅπερ ἐν τῇ πλαισιώσει εἶναι ὅμοιον εἰς τὰ ὀδοντωτὰ καὶ ὠσειδῇ κοσμήματα, καὶ δεύτερον, ἡ σαρκοφάγος τῆς Σελευκείας (νῦν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ μουσεῖῳ Κωνσταντινουπόλεως), ἥτις παρουσιάζει ἐν τοῖς πλαισίοις τὴν αὐτὴν περίπου διακόσμησιν. Νομίζει δ' ὅτι ταῦτα μετὰ τοῦ τῆς Περιβλέπτου ἀποτελοῦσι κανονικὴν ἐξέλιξιν, ἥς ἀρχαιότερον ὑπόδειγμα εἶναι τὸ τεμάχιον τῆς Νικαίας, μέσον ἡ σαρκοφάγος τῆς Σελευκείας καὶ νεώτατον τὸ χριστιανικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς τὴν σαρκοφάγον τῆς Σελευκείας σχετίζονται ἀνάγλυφα σαρκοφάγου ἀποκείμενα νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Ἰκονίου, παριστῶντα δὲ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀχιλλέως, ἐξ ὧν ἐκείνη ἐν ἣ οὗτος εἰκονίζεται ἐν μέσῳ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους ἔχει μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὁμοίαν τοιχογραφίαν τῆς Παλμύρας. Δικαιούμεθα, ἐπιλέγει ὁ Strzygowski, νὰ συμπεράνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων ὅτι τὸ ἐν Βερολίνῳ ἀνάγλυφον τῆς Περιβλέπτου ἀνήκει εἰς κύκλον τέχνης ἐπιχωριάζοντα εἰς χρόνους ἀρχαίους ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ. Ἀπροσδοκῆτως δὲ βλέπομεν ὁμοίους σαρκοφάγους ἐν Ἰταλίᾳ αἵτινες ἀνάγονται εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Τοιαῦτα εἶναι ἡ ποτὲ ἐν τῇ ἐπαύλει Ludovisi ἡ ὑπὸ τοῦ Garrucci μνημονευομένη ὡς χριστιανικὴ, νῦν ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσεῖῳ, προερχομένη ὡσαύτως ἐκ Ῥώμης, καὶ ἡ ἐν τῷ μεγάρῳ Riccardi τῆς Φλωρεντίας¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τοῦ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λατερανοῦ, ὅστις ἀνάγεται εἰς τὴν Γ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, κατ' ἀναλογίαν πρέπει τις ν' ἀποδώσῃ καὶ τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Εἰς τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίκειται ὁ σταυροφόρος στέφανος τοῦ Χριστοῦ, ὅστις νομίζεται εἰσαχθεὶς εἰς τὴν τέχνην κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα, ἀλλ' ὡς δι' ἄλλων μνημείων ἀποδεικνύει ὁ κ. Strzygowski, ἅτινα θὰ μνημονεύσωμεν κατωτέρω, ὁ τοιοῦτος στέφανος ἀνάγεται εἰς τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν ἀποδίδει οὗτος καὶ τὸ προκείμενον ἀνάγλυφον².

Ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων τῶν μαρτυρούντων τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς βυζαντινῆς τέχνης μνημο-

¹ Αὐτόθι σελ. 50 ε. εἰκ. 18, 19, 20.

² Αὐτόθι σελ. 60.

νεύομεν ἤδη μιᾶς παραστάσεως τοῦ Χριστοῦ χρονολογουμένης ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος (εἰκ. 31), ἣτις δύναται νὰ νομισθῇ ὡς τὸ ἀρχέτυπον τῆς ὕστερον ἐν Βυζαντίῳ κανονικῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Παντοκράτορος. Ἡ εἰκὼν αὕτη εὑρήται ἐν τῷ πυθμένι φιάλης Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἣτις τέως ἀνήκουσα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ κόμητος Tyskiewicz, ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσεῖῳ. Ἡ φιάλη αὕτη εἶναι ἐξ ὀπτῆς γῆς καὶ ἤδη συντετριμμένη. Ἡ ἐν αὐτῇ ὅλη παράστασις ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ μέσῳ, καθημένου ἰσως, γενειῶντος καὶ μετὰ παχείας κόμης, ἐκτείνοντος τὴν δεξιάν, ἐνῶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς φέρει βιβλίον, οὗ ὑποφαίνονται ἴχνη καὶ ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν ἐν δίσκοις κεφαλῶν Κωνσταντίνου καὶ Φαύστης. Πέριξ εὑρήται ἐπιγραφή, ἣτις συμπληρουμένη ἔχει οὕτως

+ FLAV. VAL. CONSTANTINUS
PIUS FELIX AUGUSTUS. CUM
FLAV. MAX. FAUSTA. AUGUSTA.

Εἰκ. 31. Ὁ Χριστὸς τῆς φιάλης τοῦ Κωνσταντίνου (Strzygowski).

Ἡ φιάλη προέρχεται ἐξ Αἰγύπτου, ὡς ἐξάγεται πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τῆς ἀμφιέσεως τοῦ Χριστοῦ, εἶναι δὲ πολυτιμότερον μνημεῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντιακῆς τέχνης. Ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα διὰ τοῦ ἀσφαλεστάτου τρόπου καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀναμφισβήτητον χρονολογίαν ὅτι ὁ σταυροφόρος στέφανος τοῦ Χριστοῦ ἐπικράτει ἤδη ἐν τῇ τέχνῃ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ ἐπικουρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν γνώμην τοῦ Strzygowski ὅτι τὸ μικρασιατικὸν ἀνάγλυφον τῆς Περιβλέπτου, τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν ἀνάγεται εἰς τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα. Ἀλλ' ὅ,τι καθιστᾷ τὴν εἰκόνα τῆς φιάλης ταύτης σπουδαιότατον ἱστορικὸν μνημεῖον εἶναι ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὴν κυριωτάτην τῶν παραστάσεων τῆς βυζαντιακῆς τέχνης, Χριστὸν τὸν Παντοκράτορα, ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἐν τῷ ψηφιδωτῷ τῆς κυρίας εισόδου τῆς Ἀγίας Σοφίας, καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ τύπος αὗτος ἐμορφώθη κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἰσχυρὰ ἐπίδρασις τῆς Ἀνατολῆς¹.

¹ Strzygowski αὐτόθι σελ. 62 κ. ἑ.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν φέρεται ὁ μανδύας ἐν τῇ εἰκόνι τῆς φιάλης εἶναι στερεότυπος εἰς πολλὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα. Τὸ κυρίως χαρακτηριστικὸν τῆς προκειμένης τεχνοτροπίας ἐν τῇ πτυχώσει εὐρηται ἐν τῷ δεξιῷ ὤμῳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῷ ψηφιδωτῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας ὁ μανδύας

Εἰκ. 32. Ὁ Χριστὸς τῆς συλλογῆς Maspero (Strzygowski).

ἀφ' ὧν τὸν ὤμον ἐλεύθερον, ἐνῶ ἐν τῇ φιάλῃ καλύπτει ἐξ ἡμισείας αὐτόν. Τὰ καθέκαστα τῆς ἀμφιέσεως τοῦ ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ Κωνσταντίνου Χριστοῦ συμπληροῦνται καὶ καθίστανται σαφέστερα ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἑτέραν αὐτοῦ εἰκόνα αἰγυπτιακῆς προελεύσεως, ἥτις ὡσαύτως συμβάλλει μεγάλως εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀρχῶν τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας. Ἡ δευτέρα αὕτη εἰκὼν εὐρηται ἐν τινι πινακίδι τῆς ἐν Παριείοις συλλογῆς Maspero (εἰκ. 32), προερχομένη ἐκ τινος παρὰ τὸ Ἀσσουάν κώμης. Ὁ τύπος τῆς κεφαλῆς, ἡ θέσις τῶν χειρῶν καὶ ἡ διάθεσις τῶν πτυχώσεων εἶναι συγγενῇ πρὸς τὰ τοῦ Χριστοῦ τῆς φιάλης. Τοῦτο δ' ἀποκλείει καὶ τὴν ὑπόψιν ὅτι πιθανῶς ἡ φιάλη εἶναι κίβδηλος, ἣν παρέχει κυρίως τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταν-

¹ Strzygowski αὐτόθι.

Εἰς τοὺς κλάδους τῆς πρώτης ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῆς τέχνης νῦν διὰ τοῦ κ. Strzygowski προστίθεται νέος, τέως ὅλως ἄγνωστος, ὅστις κέκτῃται μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς χριστιανικῆς γραφικῆς¹. Τὸν κλάδον τοῦτον τῆς τέχνης ἀποτελοῦσι τὰ εἰκονογραφημένα ὑφάσματα τὰ προελθόντα εἰς φῶς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐξ αἰγυπτιακῶν τάφων, φέροντα δὲ ποικίλας βιβλικὰς παραστάσεις.

Ἐξ αὐτῶν σπουδαιότατα εἶναι τὰ τεμάχια μεγάλου ὑφάσματος ἀνήκοντα τέως εἰς τὸν δόκτορα Reinhardt, ὅστις ἠγόρασε ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, δύο ἕτερα τοῦ ἐν Βερολίνῳ Μουσείου τῆς Καλλιτ. Βιομηχανίας καὶ ἐν ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς γαλλικῆς πόλεως Sens.

Τὰ τεμάχια Reinhardt ἀποτελοῦνται ἐκ βιβλικῶν σκηνῶν λευκῶν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου. Ἐν τῶν τεμαχίων τούτων σφῶζον ἀρκούντως τὴν μίαν παραστάσεων αὐτοῦ ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 33). Ἐν τῷ ἄνω τμήματι αὐτῆς ἐκτείνεται ταινία κοσμουμένη διὰ φύλλων ἐλαίας ἢ δάφνης, ἥτις χωρίζει τὴν κάτω ἀπὸ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν εἰκόνων. Ἡ κάτωθεν τῆς ταινίας παράστασις διατηρεῖται καλῶς εἰς τὸ ἀνώτερον αὐτῆς μέρος. Δύο μορφαὶ ἀντίνωτοι, φέρουσαι μεγάλους στεφάνους δόξης (nimbi), μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρεται ἡ ἐπιγραφή **MOY-CH-C**. Ἀληθῶς δ' ἡ πρὸς δεξιὰ μορφή παριστᾷ τὸν Μωυσέα, ὅστις μετὰ χειρῶν κεκαλυμμένων καὶ ὑψωμένων λαμβάνει εἰλκτάριον παρὰ τῆς χειρὸς τῆς ἐξεχούσης εἰς τὴν δεξιὰν ἄνω γωνίαν· περὶ τὴν χεῖρα εἰκονίζονται ἀκτίνες. Ὁ Μωυσῆς ἵσταται ἐστραμμένος πρὸς δεξιὰν μετὰ μακρῶν ἱματίων, ἔχει νεαρὸν πρόσωπον, ἀγένειον καὶ πυκνὴν στρογγύλην κόμην· ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶναι κεκλιμένη, μὴ παρακολουθοῦσα τὰς ἄνω τεταμένας χεῖρας. Ἡ πρὸς ἀριστερὰν μορφή εἰκονίζεται τρέχουσα· ὑψοῖ τὴν χεῖρα ἐκπληκτος καὶ βλέπει ὀπίσθεν· ἡ κεφαλὴ αὐτῆς εἶναι ἀγένειος μετὰ στρογγύλης κόμης· ὁ μέγας στέφανος τῆς δόξης εἶναι διπλοῦς, ὡς καὶ ὁ τοῦ Μωυσέως. Ἡ ἐπιγραφή δὲν διασαφεῖ, ποίαν σκηνὴν τοῦ Μωυσέως παριστᾷ ἡ εἰκὼν, τὴν κλίσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους Χωρήβ ἢ τὴν παράδοσιν τῶν ἐντολῶν ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, πιθανώτερον ὁμῶς φαίνεται τὸ δεύτερον. Ἡ σκηνὴ αὕτη ἐν τῷ ὑφάσματι περατοῦται ἐκατέρωθεν διὰ γραμμῶν καθέτων. Δεξιὰ ἡ ὥα εἶναι πλατυτέρα. Ἀριστερόθεν σώζονται οἱ ὦμοι καὶ ἡ κεφαλὴ ἄλλης μορφῆς μετὰ στεφάνου δόξης, ἥτις ἀποβλέπει πρὸς ἀριστεράν².

¹ Einfarbige Stoffe mit biblischen Darstellungen aus Aegypten (Orient oder Rom σελ. 90—126 μετὰ 4 πινάκ. καὶ 11 ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόν.).

² Αὐτόθι σελ. 105-107.

Fig. 33. Τίποι ἀγίων ἐκ τῆς οἰκίας Reinhardt (Strzygowski).